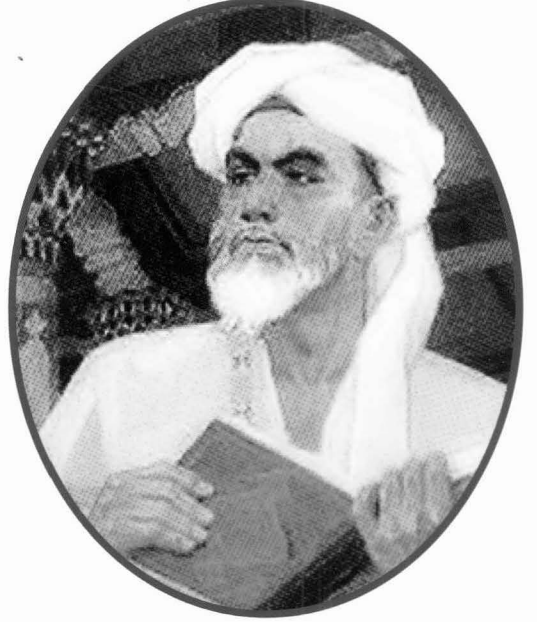

YAKIN DOĐU ÜNİVERSİTESİ
KIBRIS ARAŞTIRMALARI MERKEZİ
YDÜ-KAM

I. ULUSLARARASI

KAŞGARLI MAHMUT

DİL VE EDEBİYAT SEMPOZYUMU

BİLDİRİLER

9 -12 Nisan 2008

KKTC - LEFKOŞA

YAKIN DOĐU ÜNİVERSİTESİ - YAKIN DOĐU BULVARI - LEFKOŞA - KKTC
w w w . n e u . e d u . t r

İÇİNDEKİLER

Prof.Dr.Bülent Yorulmaz Önsöz	5
Rektör Prof. Dr. Ümit Hassan “Karahanlılar ve Divanü Lugati't-Türk”	8
Prof. Dr. Osman F. Sertkaya “Divanü Lugati't-Türk'ün Yayınları”	13
Prof. Dr. Zeynep Korkmaz “Kaşgarlı Mahmut'un Dil ve Kültür Tarihimizdeki Yeri Üzerine Genel Bir Değerlendirme”	16
Prof. Dr. Hamza Zülfiyar “Divanü Lugati't-Türk'ten Günümüze Ulaşan “İm, Ün” Terimleri”	21
Prof. Dr. İsmail Parlatur “Osmanlı Türkçesi Sözlüğü'nden Türkiye Türkçesinin Büyük Sözlüğüne”	25
Prof. Dr. Umay Günay “Türk Kültürünün ve Tarihinin Dikkate Değer Kişilikleri ve Kaşgarlı Mahmud”	34
Prof.Dr.Fikret Türkmen “Divanü Lugat-it-Türk'te Etnonimler”	35
Prof. Dr. Gülden Sağol Yüksekaya “Alıntı Kelimeler Üzerinde Bir Değerlendirme”	45
Erdoğan Saracoğlu (M.A) “Manilerle Köy Düğünlerimiz”	51
Doç. Dr. Esra Karabacak “Bir Dilbilgisi Kitabı Olarak Divanü Lugati't-Türk”	58
Yrd. Doç. Dr. Arzu Erdoğan Öztürk “Divanü Lugat-it-Türk'te Yer Alan İnançla İlgili Kelimelerin Etimolojisi Üzerine Bir Değerlendirme”	60
Prof. Dr. Igor Kormuşin Türk Dilleri Tarihi İçin Kaşgarlı Mahmud'daki Verilerin Türk Dilleri İçin Önemi”	67

Prof. Dr. Dimitri Nasilov "Kâşgarlı Mahmut'un Divân'ındaki -duk Eki Hakkında"	69
Prof. Dr. Anna Dybo "Mahmud Kaşgari'nin Sözlüğü'ndeki Eski Sinciang Dilleri'nden Alınma Sözcükler Üzerine"	73
Orhan Kabataş (M.A) "Divanü Lügati't-Türk'te Oğuzca'nın Fonetigi İle İlgili Veriler ve Türkiye Türkçesi"	83
Doç. Dr. Rasim Özyürek "Ana Dili (Türkçe) Öğretiminde Dilbilimin Dilbilimcinin Eğitimbilimcinin Önemi Ve Yeri"	104
Dr. Kateryna Tsymbal "Kültürlerarası Fenomen Olarak Medya'da İletişim Bozuklukları"	112
Dr. Anna Rog "Türk Edebi Eserleriyle İlgili Ukrayna Tercüme Geleneği Ve Tarihi Hakkında Bazı Tespitler"	118
Dr. Kateryna Teleshun "Türk Ticaret Dilinin Sözvarlığında Eşanlam Sözcüklerinin Ve Yabancı Kökenli Kelimelerin Kullanımı"	122
Yrd.Doç. Dr. Nuran Altuner Divânü Lügati't-Türk'teki Şiirlerin Klasik Türk Edebiyatı Ve Halk Edebiyatı Açısından Değerlendirilmesi	127

STANDART DİL İLE HALK DİLİNDE ORTAK KULLANILAN SÖZCÜKLERİN DİL DÜZEYLERİ ÜZERİNE

Prof. Dr. Gülden SAĞOL YÜKSEKKAYA*

Standart dil bir ülkede, belli bir ağzın esas alınarak konuşulduğu ve yazıldığı kültür dili olup farklı ağızları konuşanlar arasında bir iletişim aracı durumundadır. Bir dilin kullanıldığı saha içinde iletişim alanı en geniş biçim olan standart dilin öğrenilmesi ve kullanılması belli bir saygınlık sağlar, ama ağızlar standart dilin bozulmuş biçimleri olarak algılanmamalı, standart dilin de aslında belli bir ağza dayandığı unutulmamalıdır.

Bir kavramın anlatımı veya bir sözcüğün çekimi ya da söylenişi, ülkenin farklı yörelerinde doğmuş, yetişmiş kişilerde farklılık gösterir. Bir dil alanı içinde görülen konuşma biçimlerinin, söyleyiş türlerinin, kimi durumlarda da toplumsal özellikleri yansıtan kullanımların bütününe *halk dili*, halk dilinin belli yerleşim bölgelerine, kişilere has olan şekline ise *ağız* denir. Standart dil, ağızların zenginliklerinden faydalanarak onları ortak bir kaynaktan zenginleştirdiği gibi ağızların alabildiğine farklılaşmasını da önler.

Belli bir yörenin ağzını konuşan kişiler, değişik çevrelerden kimselerle konuşurken, bir dilekçe yazarken ifadelerini değiştirme, kitaplarda, gazetelerde, radyolarda kullanılan, standart dile has söyleyişe uyma gereğini duyarlar (Aksan 1979 I: 84). Türkiye’de standart dilin baskın olarak kendini hissettirdiği her ortamda ağız konuşmaktan kaçınılırken, Kıbrıs’ta durum biraz farklıdır (Demir 2003: 203). Kıbrıs Türk ağızları Türkçenin diğer biçimlerinden doğal bir sınırla ayrılmış ve standart dil ile Anadolu ağızlarının etkisine büyük ölçüde kapalı kalmıştır. Yıllarca bir arada yaşadığı Rumca ve İngilizce gibi dillerle yoğun bir etkileşim içinde olduğu için bu etkileşim Kıbrıs ağızlarına has biçimlerin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır (Demir 2008: 60). Kıbrıs’ta standart dil henüz Türkiye’de olduğu kadar hâkim ve baskın durumda değildir, ama 1974 sonrasında adaya yeni göçlerin olması, özel televizyon kanallarının yaygınlaşması, adada üniversitelerin açılmasıyla her yıl Türkiye’den pek çok gencin eğitim amacıyla Kıbrıs’a gelmesi gibi sebeplere bağlı olarak (Demir 2008: 61), yakın dönemde Kıbrıs ağızları ile Türkiye Türkçesi arasındaki ilişkiler bariz biçimde artmış ve bunun neticesinde Kıbrıs ağızlarında da standart dilin özellikleri yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu yüzden de henüz çok geç değilken, Kıbrıs ağızlarındaki incelikler bütünüyle kaybolmadan kayda geçirilmelidir.

Standart dille ağızlar arasında ses özellikleri ve kurallara uyma bir yana bırakılsa bile, kullanılan sözcüklerin seçimi ve çeşitliliği yönünden çok çeşitli farklılıklar ortaya çıkar (Aksan 1979 I: 87), ama bu tür farklılıkları standart dilin kelime hazinesinden, standart dilin sözlüklerinden tespit etmek o kadar da mümkün değildir. Özellikle ortak kullanılan sözcükler, standart dil ile halk dilinde farklı dil düzeylerini göstermektedir.

Belli bir yörenin ağzını konuşan kimse, standart dildeki bütün değişimlerden haberdar olmayabilir, hangi sözcüklerin kullanılabileceğinden, sosyal açıdan kabul edilebilir olduğundan emin olmayabilir, ama seçilen kelimelerin davranışları etkilediği inkâr edilemez bir gerçektir.

Bu çalışmada halk diliyle standart dilde ortak kullanılan birtakım akrabalık ve hitap sözcüklerinin standart dil kullanıcısı ile halk dili kullanıcısının bakış açılarına göre hangi dil düzeyinde oldukları ve kabul edilebilirlikleri üzerinde durulacaktır.³⁰

* Prof. Dr. Gülden SAĞOL YÜKSEKKAYA, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul.

³⁰ Bu çalışmanın birinci kısmı 25-30 Mart 2008 tarihleri arasında Harran Üniversitesi ile Türk Dil Kurumu tarafından düzenlenen “Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı”nda tarafımdan “Standart Dil ile Halk Dili Arasındaki Anlam ve Kullanım Farklılıkları Üzerine” adıyla bildiri olarak sunulmuştur.

efendi:³¹ Standart dilde özel adlardan sonra kullanılan ikinci dereceden bir unvan olan *efendi* kelimesi, Osmanlı döneminde *padişah efendi* gibi soyluluk ifade eden veya değer verilen büyükler, öğrenciler için kullanılıyorken zamanla *Şeyhülislam Yahya Efendi*, *Sultani talebesinden Ahmet Efendi* gibi kullanımlar terk edilmiş, *Kapıcı Hasan Efendi* gibi eğitim düzeyi düşük kimselerin adlarından sonra kullanılır olmuş, hatta günümüzde *efendi* kelimesi aşağılama içerdiği için kullanımından özellikle kaçınılır olmuştur. *Türkçe Sözlükte* bulunduğu için *Derleme Sözlüğünde* yer almayan kelime erkekler için veya koca anlamıyla Anadolu’da olumsuz gönderme içermeksizin kullanılmaktadır. Kelimenin *Türkçe Sözlükte* hiçbir açıklama yapılmaksızın verilen “koca” anlamı, *Derleme Sözlüğüne* taşınmalıdır.

Ama diğer taraftan kelimenin iyelik ekinin kalıplaşmasıyla oluşan **efendim** şekli “buradayım” veya “anlamadım, duymadım, bir daha tekrarlar mısınız” anlamında veya saygı, nezaket ve sevgi ifadesi olarak ya da karşı çıkma, paylama cümlesini pekiştirmek için kullanılır. Hatta standart dilde *ne* yerine *efendim* biçiminin kullanılması özellikle istenir ve beklenir. Ayrıca “sıkıntısız, varlık içinde yaşamak” anlamındaki **efendi gibi yaşamak**, “terbiyeli, kibar ve ağırbaşlı kimse” anlamındaki **efendiden bir adam**, “1. Efendi gibi, 2. Efendiye yaraşır bir biçimde” **efendice**, “1. Uslu uslu, 2. *ünl.* Dikkat çekmek veya paylamak amacıyla kullanılan bir seslenme sözü” **efendi efendi**, “efendi olma durumu, efendiye yakışır davranış” anlamında **efendilik** ve saygı belirtmek için kadın veya erkek adlarının sonuna getirilen veya ismin yerine kullanılan **hanımefendi**, **beyefendi** kelimeleri de unutulmamalıdır.

Efendi kelimesinin bu birbirinden farklı anlamlarla eş zamanlı olarak kullanılması ayrı bir araştırma konusu olacak mahiyettedir.

Eksik etek: İlk olarak Ahmet Vefik Paşa’nın sözlüğünde - bu sözlüğün sadece Türkçe kelimelerin yer aldığı ilk baskısı 1876 tarihini taşımaktadır, Arapça-Farsça kelimelerin eklenmesiyle yapılan ikinci baskısı ise 1888-1889 tarihli - tespit ettiğim bu deyim (*LO*: 132), Anadolu’da kadınların bir giyim biçiminden ortaya çıkarak kadına verilen isim olarak toplumun geneline yayılmış ve böylece kadınlar *eksik etekli* ve giderek *eksik etek* durumuna gelmişlerdir.³²

Hüsnütâbirler zamanla olumsuz anlam içermeye başlayıp her ortamda kullanılamayan sözcükler hâline gelebiliyorlar. İşte *eksik etek* de bu tür bir deyimdir. Radloff bu deyimın namuslu, iffetli kadınlar için kullanıldığını özellikle belirtiyor (Radloff 1893: 687). 1928 tarihli sözlüğünde Hüseyin Kâzım Kadri de *eksik etek*, *eksik etekliye* “afife kadın, muhaddere” anlamlarını veriyor (Kadri 1928: 192).

Türkçe Sözlükte halk ağzında açıklamasıyla “kadın” anlamı verilen *eksik etek* deyimini asıl olarak iffetli kadınlar için kullanılırken standart dilde geç devirde küçümseyici bir anlam yüklenilerek kullanılır olmuştur. Ama aynı deyim Anadolu’da olumsuz gönderme içermeksizin kadın anlamında

³¹ **Efendi** Yun. 1. Günümüzde bey unvanından farklı olarak özel adlardan sonra kullanılan ikinci derecede bir unvan, 2. Buyruğu yürüten, sözü geçen kimse: “Köylü memleketin efendisidir.” – Atatürk. 3. Koca, 4. *ünl.* Hizmetlilere seslenirken kullanılan bir söz, 5. *ünl.* Erkekler için kullanılan bir seslenme sözü, 6. *meç.* Görgülü, nazik, kibar, 7. *esk.* Eğitim görmüş kişiler için özel adlardan sonra kullanılan unvan (*TS* 2005).

Efendi (Yun. *aféndis* < *authentés* “kendi kendine iş gören; mutlak hâkim”) 1. Sahip durumunda olan, buyruğu geçen, hükmünü yürüten, kendisine uyulan kimse, sahip. 2. Erkek isimlerinden sonra bey yerine kullanılan unvan sözü (Eskiden saygı ifadesi olarak şehzadeler, din adamları, okumuş kimseler için kullanılırdı. Bugün ise beyden sonra gelen ikinci derecede bir unvan durumundadır). 3. Erkekler için kullanılan hitap sözü. 4. Koca. 5. tasavvuf. Şeyh, pir. 6. Terbiyeli, edepli, ölçülü, temkinli (kimse) (Kubbealtı Lugatı 2005).

³² *eksik etek* deyimini toplumun yaşam biçimini gösteren deyimlerdendir. Bu deyim, Anadolu’nun bazı yörelerinde geleneksel bir giyim biçimi olan üç etek ve daha sonra giyilmeye başlanan iki eteğin öndeki uçlarından birini veya ikisini toplayarak kullanmaları sonucunda ortaya çıkmış ve kadına verilen isim olarak toplumun geneline yayılmıştır. Bu deyim ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Sağol [Yüksekkaya] 2004: 257-280.

kullanılmakta, hatta kadınlar da hemcinslerinden bahsederken bu deyimı yaygın olarak tercih etmektedirler.³³

Bu arada şunu belirtmeliyim ki *Derleme Sözlüğünde* *eksiketek*, *egsiketek*, *eğsietek*, *eğsik*, *eğsiketek*, *eğsikli*, *eğsügetek*, *eksigetek*, *eksik*, *eksiketekli*, *eksikli*, *eksüetek*, *eksügetek*, *eksüvetek*, *esgietyeh*, *esik*, *esikli*, *esketek*, *eskietek*, *evsüketekli*, *evsüklü*, *eysikli*, *eysüketek* maddeleri iç içe verilmiştir (*DS* 1972). Andreas Tietze de *eksik etekli / eksik etek / eksikli / esikli* şekillerini birlikte değerlendirmektedir (Tietze 2002: 703). Ama gerek *eksik*, gerek *eksikli* kelimelerinin *eksik etek* deyiminin kısaltmış biçimleri olarak değerlendirilmesi doğru olmaz, sadece “bir bölümü olmayan, natamam; mükemmel olmayan, kusurlu, muallal, sakat” anlamındaki *eksik* ve “kendisine bir şey gerekli olan, muhtaç” anlamındaki *eksikli* kelimeleri, bazı ağızlarda kadının çaresiz ve muhtaç olduğundan hareketle yakın geçmişte “kadın” karşılığında kullanılmaya başlanmış kelimelerdir.

herif:³⁴ *harif/herif* Arapçada “mesleğinde işi aynı kişi, meslektaş ve birbirinden alışveriş eden kişi” anlamlarını içerir (Sarı [1982]: 294; *Ahter* 1242/1823). Türkçede ilk olarak Karahanlı Sahasında *Kutadgu Bilig*de “rakip” anlamıyla tesadüf ettiğimiz kelimenin³⁵ “adi, bayağı adam” anlamını ilk olarak 1891’de kaleme alınan *Lugat-ı Nâci*’de buluyoruz. Bu sözlükten 9-10 yıl sonra yayımlanan *Kâmûs-ı Türkî*de de kelime bu anlamıyla yer alıyor.³⁶ Kelime standart dilde kaba, bayağı adamlar için kullanılmasının yanı sıra teklifsiz veya kaba konuşmada “adam” karşılığındadır.

Türkçe Sözlükte yer verildiği için *Derleme Sözlüğünde* bulunmayan *herif* kelimesi,³⁷ aslında Anadolu’da hem olumsuz bir gönderme içermeksizin “adam, erkek” anlamında kullanılıyor, hem de kadınlar eşlerine hitap ederken veya eşlerinden söz ederken ismini söylemek yerine bu kelimeyi yaygın olarak tercih ediyorlar. Dolayısıyla kelimenin bu anlamları *Derleme Sözlüğüne* kaydedilmelidir. Ama standart dile baktığımızda *herif* kelimesinin kullanılması hoş karşılanmadığı gibi bu kelime ile birlikte kullanılan kelime ve deyimlerin, küfür ve hakaret olarak kabul edildiğini, boşanma nedeni türünden cezalara konu teşkil ettiğini görüyoruz.

Kocakarı: Standart dilde herhangi bir kayıt düşülmeksizin “yaşlı kadın” anlamına geldiği belirtilen kelime aslında olumsuz gönderme içermektedir ve bu olumsuzluk deyimlerinden de hissedilmektedir: “Hekim olmayan kimselerin yaptıkları veya salık verdikleri, hekimlikte kullanılmayan ilaç” anlamında **kocakarı ilacı**, “avutucu ve eğlendirici nitelikli masal” **kocakarı masalı**, “ilkbaharın belli

³³ **eksiketek** Kadın (*Sandıklı, Çiftlik *Dinar –Af.; Çıtak, *Çivril, *Sarayköy ve köyleri, -Dz.; -Ba.; -Brs.; Bozan, Keskin –Es.; *İzmit –Kc.; Çengelköy, -İst.; -Ks.; *Osmancık, *İskilip –Çr.; *Vezirköprü, -Sm.; -Ama.; Çayır *Zile –To.; -Rz.; Uşum *Yusufeli –Ar.; -Ezm.; Sosunga *Çayırılı, -Ezc.; *Nazimiye –Tn.; Harput, *Ağın, *Keban –El.; -Gaz.; Ortaköy *Şarkışla, Hacıilyas *Koyulhisar, Çepni *Gemerek, *Gürün, Soğukpınar *Kangal, Tutmaç –Sv.; -Ank.; *Develi –Ky.; *Bor –Ng.; *Karaman –Kn.; *Kozan, -Ada.; -İç.; Bağyaka *Finike –Ant.) (*DS* 1972). **egsiketek** Kadın (Tepeköy *Torbalı –İz.; Üçem *Balâ –Ank.) (*DS* 1972). **eğsigetek** Kadın (*Ermenek –Kn.) (*DS* 1972). **eğsiketek** Kadın (*Bünyan –Ky.; *Bor –Ng.) (*DS* 1972). **eğsügetek** Kadın (*Merzifon ve köyleri –Ama.) (*DS* 1972). **eksigetek** Kadın (*Reşadiye –To.; Sv.) (*DS* 1972). **eksiketekli** Kadın (Yukarıdirek *Şarkıkaraağaç –İsp.; *Kuşunlu –Çkr.) (*DS* 1972). **eksüetek** Kadın (Kızılköy –To.) (*DS* 1972). **eksügetek** Kadın (–To.) (*DS* 1972). **eksüvetek** Kadın (–Sv.) (*DS* 1972). **esgietyeh** Kadın (İrişli, Bayburt *Sarıkaş, *Selim –Kr.) (*DS* 1972). **esketek** Kadın (–Ezm.; Ergani –Ezc.; -Ml.) (*DS* 1972). **eskietek** Kadın (*Varto –Mş.) (*DS* 1972). **evsüketek** Kadın (Yolbaşı *Akkuş –Or.) (*DS* 1972). **evsüketekli** Kadın (Dadıy –Bo.) (*DS* 1972). **eysüketek** Kadın (Uluşiran *Şiran –Gm.) (*DS* 1972).

³⁴ Bu kelimeyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Sağol Yüksekaya 2008.

³⁵ *yana nerd ü satranc bilir erse ked / harifleri andın ulur erse ked* 2634 “Bundan başka, bir de çok iyi tavla ve satranc oynamasını bilmeli ve rakiplerini iyice sıkıştırmalıdır.” (*Kutadgu Bilig*) (Arat 1979a: 276).

³⁶ Ar. [«hîrfet»ten] 1. Sanat arkadaşı, hem-meslek, 2. İşret ve cümbüş arkadaşı, 3. [Tr. zebânzedi: herif] Adi ve bayağı adam, hakir ve nadan şahıs: A herif! 4. Adam, şahs-ı sâlis, öteki: Herif size açıktan söylüyor siz anlamıyorsunuz. Herif size haber verdi ne kabahati var? (*Kâmûs-ı Türkî* 1317-1318).

³⁷ Aslında *Derleme Sözlüğüne* Türkçe olmayan kelimeler alınmamakla birlikte bu hususta şöyle bir açıklama düşünülmüştür: “11. Halk ağzından alınmış ve bu kitaba geçirilmiş olan sözler içinde Türkçe asıllı olmayanlar da vardır. Halk bunları şu veya bu yönden değiştirerek kullandığından sözlüğümüze alınmaları faydalı görülmüştür” (*DS* 1965).

günlerinde olan soğuk havalar” **kocakarı soğuğu**, “çatlak sesli bir düdük” **kocakarı zırlıtısı**. Ayrıca **kocakarılık** türevi ve bu türevin deyimleri de göz ardı edilemez.³⁸

Aslında standart dili konuşan kimse nazarında *kocakarı* kelimesi teklifsiz konuşmaya ait bir sözcüktür³⁹ ve standart dil sözlüğünde bu açıklamayla yer alması uygun olur. Ağızlarda ise söz konusu kelime olumsuz gönderme içermeksizin “ihtiyar kadın” anlamında çok yaygın olarak kullanılmaktadır.

karı ve **koca**:⁴⁰ *karı* standart dilde “bir erkeğin evlenmiş olduğu kadın, eş, refika, zevce” karşılığındadır, kaba konuşmada ise “kadın” anlamında kullanılır.⁴¹ Ağızlarda ise “eş, zevce” anlamının yanı sıra özellikle bazı yörelerde çok yaygın olarak olumsuz gönderme içermeksizin “kadın” anlamıyla da kullanılır, yani kelimenin halk dilindeki “kadın” anlamı, standart dilde kaba konuşma unsuru olarak görülmektedir.

Kelimenin “kadın” anlamı bir yana, bugün *karı* ve hatta *koca*⁴² kelimeleri standart dilde “eş” anlamında bile kullanılmaktan kaçınılıyor, onun yerine her iki taraf için de **eş** kelimesi tercih ediliyor.

Bazı sözcüklerin zamanla kaba dil kapsamına girmesi veya başka bir tabakaya dâhil olmasının başka açıklamaları da olabilir. Osmanlı döneminde *karı*, *koca* yerine, yaygın olarak *zevç*, *zevce*, *refika* vb. kelimeler kullanılıyordu. Asıl Türkçenin halk dilinde kalmış olduğu düşüncesiyle bazı yabancı asıllı kelimeler terk edilmiş, bunların Türkçeleri standart dilde önceleri büyük beğeni kazanmış, *karım*, *kocam* gibi kullanımlar çok yaygınlaşmıştır, ama *karı* kelimesinin iyeliksiz hâli yadırganmaya devam etmiş, erimemiştir. Hatta bu kelime kaba konuşmada öylesine kötü kullanılmıştır ki özellikle kadın dernekleri medeni kanundan bile bu kelimenin çıkartılmasını istemişlerdir. Bu uygulama *koca* kelimesi için geçerli değildir. Ama *karı* sözcüğü aşağılama amaçlı kullanılıncaya *karım*, *kocam* da yerini yavaş yavaş her iki taraf için de kullanılan **eş** kelimesine bırakmaya başlamıştır.

Her ne kadar *karı* ve *koca* kelimelerinin kullanımı yakın zamanda tercih edilmiyor olsa da *karı koca* ikilemesi henüz aynı muameleyi görmüyor. Cumhuriyet dönemindeki kullanımı bozulmamıştır.

Zaman içinde çeşitli sebeplerle kelimeler eskiyebiliyor, değişebiliyor. *Şekerim*, *nonoşum*, *cicim* gibi hitaplar 1950’lerde ve sonrasında çok hoş ve sevimli hitaplar olarak görülürken şimdi öyle karşılanmıyor. “Kocam” anlamında kullanılan **beyim** kelimesinin bu kullanımını da günümüzde ancak 60-70 yaşındaki hanımların dilinde görebiliyoruz.⁴³ Aynı şekilde **hanım** sözcüğünün “zevce, eş” anlamındaki kullanımına da günümüzde artık daha çok yaşlı insanların dilinde tesadüf edilebiliyor.⁴⁴

Ulan-kız: Ağızlarda eşlerin birbirine hitabında da yaygın olarak görülen **lan**, **len**, **ulan**, **ülen** ile **gı**, **gız**, **kı**, **kız** kelimelerinin kullanımında da bazı ağızlar ile standart dil arasında çok büyük farklılıklar bulunduğunu görüyoruz. **oğlan** sözcüğünün değişmiş biçimleri olan **lan**, **len**, **ulan**, **ülen** standart dilde kaba konuşma unsuru olarak kabul edilirken bazı yörelerde mesela Bursa-Yenişehir’de erkeğin karısına **lan** diye hitabı yadırganmazken erkeğin erkeğe **lan** şeklindeki hitabı yadırganır, hoş

³⁸ **Kocakarılık** 1. Kocakarı olma durumu, 2. *mec.* Aksî, suratsız, geçimsiz, yaşlı bir kadın gibi olma (TS 2005). **Kocakarılığı tutmak** Geçimsiz, inatçı, şirret yaşlı bir kadın gibi davranmak (TS 2005). **Kocakarı tarhanası** Küçük dolu. (*Alayunt –Kü.) (DS 1975).

³⁹ **Kocakarı** 1. Yaşlı kadın, 2. *argo* Anne, 3. *mecaz* (Kız çocuğu için) çok bilmiş.

⁴⁰ Bu iki sözcükle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bk. Sağol Yüksekaya 2008.

⁴¹ **Karı** 1. Bir erkeğin evlenmiş olduğu kadın, eş, refika, zevce, 2. *kaba* Kadın, 3. *hlk.* Yaşlı, ihtiyar (TS 2005).

Karı Yaşlı, eski. (-Ml.) (DS 1975). **Karıcı** Oyun bozucu, mızıkçı. (*Düzce, -Bo.; Şarkışla –Sv.) (DS 1975). **Garıgullet** Kadınlar topluluğu. (Uluşiran *Şiran –Gm.) (DS 1972).

⁴² **Koca** Bir kadının evlenmiş olduğu erkek, eş, zevç (TS 2005). **Koca** 1. Büyük, geniş, 2. Kocaman, iri, 3. Yaşlı, ihtiyar, pir, 4. Yüksek, 5. *mec.* Büyük, ulu (TS 2005).

Goca I (**goja**) İhtiyar, yaşlı. (Güney *Yeşilova –Brd.; Oğuz *Acıpayam –Dz. ...) (DS 1972). **Goca** (II) Büyük, iri. (Güney *Yeşilova –Brd. ...) (DS 1972). **Kocasak** Koca arayan kız. (-Ks.) (DS 1975).

⁴³ 1. Erkek adlarından sonra kullanılan saygı sözü, 2. Erkek özel adları yerine kullanılan bir söz, 3. Eş, koca, 4. İskambil kağıtlarında birli, as, 5. Erkek sıfatlarının hemen arkasına eklenir, 6. *tar.* Küçük bir toplumun veya küçük bir devletin başkanı, 7. *ask.* Komutan, 8. *esk.* Zengin, ileri gelen kimse, bay (I) (TS 2005).

⁴⁴ 1. Kız ve kadınlara verilen unvan, bayan, 2. Kadın, eş, 3. Toplumsal durumu, varlığı iyi olan, hizmetinde bulunulan kadın, 4. Kadınlığın bütün iyi niteliklerini taşıyan (TS 2005).

karşılanmaz. Yine aynı yörede erkek karısına *lan* derken, kadın da kocasına *gī. gız. kız* şeklinde hitap eder.

Lan, *Türkçe Sözlük*'ün 2005 yılındaki baskısında "argo" açıklamasıyla yer alırken, argo bir sözcük olmadığı fark edilerek aynı sözlükün yoğun diskinde "kaba konuşma" açıklamasıyla verilmiştir. *Ulan* biçimi ise sözlükte zaten "kaba konuşma" açıklamasıyla gösterilmiştir. *gī. gız. kī. kız* ise dışı cinsten birine daha yaşlı birinin hitabında kullanılmasının yanı sıra yöresine göre kadının kocasına veya kocanın karısına seslenmesinde de görülür.⁴⁵

Halk dilinde yaygın olarak kullanılan birtakım kelimeler bugün standart dilde teklifsiz ve hatta kaba konuşma kapsamında yer aldıkları için *halk dili; kaba dil, teklifsiz konuşma* ve hatta *argo* adını verdiğimiz dil düzeyleri ile karıştırılabilmektedir. Aslında bu durum bir dereceye kadar tabii görülmelidir. Üstelik halk tarafından kullanılan bazı deyimleri argo sözlüklerinde görmek, kaba konuşma, argo ve halk dili terimlerinin sınırlarının çok kesin çizilmemiş olduğunu ve bu sınırların çizilmesinin çok zor olduğunu düşündürmektedir.

Halk dili kaynaklı birçok kelime ve deyim, *standart dile* girmektedir. Yine *standart dilden* de bir o kadarı yeni anlamlar yüklenerek *halk diline* geçmektedir. Dolayısıyla bir dil bilimi terimi olan *halk dili* ile halkın zihninde canlandırdığı *halk dilinin* aynı çerçevede bulunması zaten pek de mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA

- Aksan, Doğan (1966). "Türk Anlam Bilimine Giriş-Anlam Değişmeleri." *TDAY Belleten*, 167-184.
- Aksan, Doğan (1969). "Kelimelerin Ölümü Olayı ve Türk Yazı Dilindeki Örneklerinde Arapça ve Farsça Unsurların Etkisi Üzerine Notlar." *Necati Lugal Armağanı*, Ankara, 97-108.
- Aksan, Doğan (1979). *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*. 1. cilt, 2. baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- Aktunç, Hulki (1998). *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)*. İstanbul: Yapı Kredi yayınları.
- Altun, Nesrin (2002). "Anlam Bilimi Açısından Argo." *Türk Kültüründe Argo*. Editörler: Emine Gürsoy-Naskali ve Gülden Sağol [Yüksekkaya], Haarlem-Hollanda: Sota yayını, 67-71.
- Andreas Tietze (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*. 1. cilt A-E., İstanbul: Simurg.
- Anıl, Zeynep Ayça (2002). "Aslı Arapça Olup Türkçe'ye Anlam Kaymasına Uğrayarak Geçmiş Kelimeler." Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi.
- Arat, Reşid Rahmeti (1979a). *Kutadgu Bilig: Metin. I*. Tıpkıçekimle yapılmış 2. baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- Arat, Reşid Rahmeti (1979b). *Kutadgu Bilig: İndeks. III*. Haz. Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce, İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları.
- Ayverdi, İlhan (2005). *Kubbealtı Lugatı, Asırlar Boyu Târihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. Redaksiyon-Etimoloji: Ahmet Topaloğlu, cilt 1-3, İstanbul: Kubbealtı yayınları.
- Condon, John C. (2000). *Kelimelerin Büyülü Dünyası: Anlambilim ve İletişim*. 3. baskı, İstanbul: İnsan yayınları.
- Dankoff, Robert (2004). *Evlîya Çelebi Okuma Sözlüğü*. Çev. Semih Tezcan, İstanbul.
- Demir, Nurettin (2003). "Kıbrıs Ağızları Üzerine Çeşitlemeler." *Türk Dili*, 614/Şubat, 203-208.
- Demir, Nurettin (2008). "Kıbrıs'ta Türkçe." *Suya Düşen Sancak: Kıbrıs Türk Kültürü Üzerine İncelemeler*. Editörler: Nihat Öztoprak ve Bayram Ali Kaya, İstanbul: 47 Numara Yayıncılık, 60-79.
- Devellioğlu, Ferit (1990). *Türk Argosu, İnceleme-Sözlük*. Ankara: Aydın Kitabevi yayınları.
- Doğan, Mehmet (2001). *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Vadi yayınları.
- Gökçeoğlu, Mustafa (1997). *Kıbrıs Türk Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. Genişletilmiş 3. baskı, Lefkoşa: Galeri Kültür yayınları.
- Guiraud, Pierre (1975). *Anlambilim*. Çev. Berke Vardar, İstanbul: Gelişim yayınları.

⁴⁵ **ula (ulan, ulāy, uley; ulen)** Genellikle erkek çocuklara seslenme, çağırma ünlemi (Çayağzı *Şavşat -Ar.)... (DS 1982). **Ula (ulen, ulo)** 1. Kaba sesleniş (genellikle erkek çocuklar için). (*İskilip -Çr.; ...) 2. Şaşkınlık ünlemi (Reyhanlı ve Amik Ovası Türkmenleri ...) (DS 1979). **Ulān** a, a., vay vay, yerine kullanılan bir şaşkınlık ünlemi (*Bor -Ng.) (DS 1979). **Lan (lā, lay, layn, le, len, ley, lo, loğ, looğ)** Ey, ulan anlamında kabaca seslenme ünlemi (Büyükyenice -Bil.; ...) (DS 1977). **Gı (gıg, gu)** Be... Hey... gibi çağırma, seslenme ünlemi (kadınlar için kullanılır) (Çığrı *Dinar -Af.; ...) (DS 1972). **Gıyz Kız** (Ceylan *Fethiye -Mğ.) (DS 1972). **Kı (ka, kıyık, kiv)** Kız anlamında ünlem (*Kemaliye -Ezc.; ...) (DS 1975).

- İbrahim Cûdî Efendi (1332/1916). *Lugat-ı Cûdî*. Trabzon: Kütüb-hâne-i Hamdî, Mirkoviç Matba'ası.
- Kadri, Hüseyin Kâzım (1928). *Türk Lûgati: Türk Dillerinin İştikakı ve Edebi Lûgatleri. I*, İstanbul. (Kestelli), Raif Necdet (2004). *Resimli Türkçe Kâmûs*. Haz. Recep Toparlı ve diğerleri, Ankara: Türk Dil Kurum yayınları.
- Li, Yong-Söng (1999). *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*. İstanbul: Simurg.
- Mehmed Esad Efendi (1999). *Lehçetü'l-Lugat*. Haz. Ahmet Kırkkılıç, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- Meninski, Francisci à Mesgnien (M DC LXXX). *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae = Lexicon Turcico-Arabico-Persicum. I*, Viennae Austriae.
- Milli Eğitim Bakanlığı (1995). *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*. 2 cilt, Ankara.
- Muallim Nâcî (1308/1891). *Lûgat-ı Nâcî*. İstanbul: Asır Matba'ası.
- Mustafa Bin Şemseddin Ahterî (1242/1823). *Ahterî-i Kebîr*. İstanbul: Dârü't- Tıbbâ'ati'l-Âmire.
- Mütercim Âsım Efendi (2000). *Burhân-ı Katı*. Haz. Mürsel Öztürk ve Derya Örs, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- Özön, Mustafa Nihat (1979). *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*. 3. baskı, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Cilt 1-3, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı yayınları.
- Radloff, Wilhelm (1893). *Versuch Eines Wörterbuches der Türk-Dialecte. I*, Mit einem Vorwort von Omeljan Pritsak. Sn. Petersburg.
- Rado, Şevket ve Muharrem Ergin, haz. (1969). *Hayat Büyük Türk Sözlüğü*. İstanbul: Hayat yayınları.
- Sağol [Yüksekkaya], Gülten (2004). "Etek'ten Eksik Etek'e." İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 31, 257-280.
- Sağol Yüksekaya, Gülten (2008). "Standart Dil ile Halk Dili Arasındaki Anlam ve Kullanım Farklılıkları Üzerine." Türkiye Türkçesi Ağzı Araştırmaları Çalıştayı, 25-30 Mart 2008, Harran Üniversitesi-Türk Dil Kurumu, Şanlıurfa.
- Sarı, Mevlüt [1982]. *El-Mevârid. Arapça-Türkçe Lûgat*. İstanbul: Bahar yayınları.
- Steingass, F. (1930). *A Comprehensive Persian-English Dictionary: Including the Arabic Words and Phrases to be met with in Persian Literature*. Second Impression, London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co. Ltd.
- Şemseddin Sami (1317-1318/1899-1900). *Kâmûs-ı Türki*. 2 c., İstanbul: İkdâm Matba'ası.
- Topaloğlu, Ahmet (1989). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötügen.
- Toparlı, Recep, haz. (LO) (2000). *Ahmet Vefik Paşa. Lehçe-i Osmânî*. Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- Tuğlacı, Pars, haz. (1971). *Okyanus 20. Yüzyıl Ansiklopedik Türkçe Sözlük*. C II, İstanbul: Pars Yayınevi.
- Türk Dil Kurumu (DS) (1963-1982). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü. I-XII*, Ankara.
- Türk Dil Kurumu (TS) (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara.
- Türk Dil Kurumu (TS) (2008). *Türkçe Sözlük*. Ankara (Yoğun Disk).
- Türk Dil Kurumu (TTS) (1963-1977). *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklariyle Tarama Sözlüğü. I-VIII*, Ankara.
- Useynov, S. M. (1994). *Kırım Tatarca-Rusça Lugat*. Ternopol.
- Vardar, Berke ve diğerleri (1988). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: ABC Kitabevi.
- Yalın, Özcan (1998). *Türkçe'de Yakın ve Karşıt Anlamlılar Sözlüğü*. Ankara: İmge Kitabevi yayınları.